

CONSIDERAȚII PRIVIND LINGURILE-BIBERON NEOLITICE

Sanda Băcuet-Crișan

Situat în partea nord-vestică a României, parte a mării unități geografice cunoscute ca bazinul Tisei Superioare, teritoriul județului Sălaj prezintă un relief extrem de complex, în care predomină formele deluroase și montane. Zona deluroasă compusă din Podișul Someșan și Dealurile Piemontane ale Silvaniei ocupă aproape întreg teritoriul județului, zona de munte fiind reprezentată în partea de sud-vest de cele două ramificații ale Munților Apuseni – Meseș și Plopiș, cu o altitudine relativ scăzută, sub 1000 metri.

Dealurile și depresiunile, piemonturile situate între munți în est și câmpiile Someșului și Barcăului în vest alcătuiesc unitatea geografică cunoscută ca Dealurile Silvaniei¹. Între măgurile cristaline se desfășoară largi depresiuni alungite după râurile care traversează regiunea – culoare cu terase propice locuirilor, fapt dovedit arheologic de numeroasele descoperiri datând din preistorie și până în evul mediu timpuriu. Ca unități joase ale Dealurilor de vest, sculptate de rețeaua hidrografică în formare pe măsura retragerii apelor, se remarcă numărul de depresiuni de pe ramura vestică a Munților Apuseni, așa-numitele „Depresiuni Golfuri”². Bazinele hidrografice individualizează bazine de eroziune cu trăsături de depresiune: Șimleu, Zalău, Sălaj, Guruslău, Almaș-Agrij, fiecare dintre ele constituind de fapt o asociere de dealuri³.

Relieful în cea mai mare parte colinar, depresiunile, zonele facile de trecere între depresiuni, rețeaua hidrografică bogată, axată în principal pe râurile Someș, Crasna, Barcău, Almaș, Zalău, au făcut ca teritoriul județului să se constituie ca o zonă de contact între comunitățile umane din zona intracarpatică și cele nord-vestice. În acest context, nu trebuie să ne mire multitudinea de situri neo-eneolitice, dar și de aspecte culturale identificate până în prezent pe teritoriul județului Sălaj și mai ales în Depresiunea Șimleului.

Prin cercetări arheologice mai vechi și mai noi, suntem astăzi în măsură să precizăm principalele forme de manifestare culturală din neoliticul timpuriu și până la finele eneoliticului dezvoltat. Au fost descoperite așezări ale culturii Starčevo-Criș faza IIIB, apoi IVA și IVB (11 situri), ale grupului Pișcolt (șase situri), complexului Cluj-Cheile Turzii-Lumea Nouă-grupul Cluj (trei situri),

¹ I. Mac, P. Idu, „Dealurile și depresiunile Silvaniei”, în *Geografia României*, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 39.

² G. Pop, „Cadru geografic”, în *Istoria României. Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Gh. Barițiu, 1997, p. 5-62.

³ Mac, Idu, *Dealurile*, p. 41.

grupului Lumea Nouă (un sit), culturii Oradea Salca-Herpaly (două situri), culturii Tiszapólgár (20 situri) și culturii Bodrogkeresztúr/Orizontul toartelor pastilate (două situri). La acestea se adaugă alte zeci de așezări care nu au putut fi atribuite cu exactitate. Dintre sutele de situri neo-eneolitice doar 13 au supuse unor cercetări arheologice preventive sau sistematice, unele cu rezultate notabile. Amintim siturile de la Zăuan „Dâmbul Cimitirului”⁴, Porț „Corău”⁵, Pericei „Keller tag”⁶. Odată cunoscute aspectele generale de habitat, economie, viață spirituală în cadrul cărora au evoluat comunitățile neolitice târzii din ansamblul Depresiunii Șimleului⁷, este util a fi prezentate o serie de artefacte mai puțin prezente în descoperirile arheologice, așa-numitele „piese speciale”. Din multitudinea de piese, am ales ca de această dată să ne oprim asupra lingurilor-biberon.

Piese cu o frecvență redusă în repertoriul material al culturilor neo-eneolitice din România, lingurile-biberon sunt o apariție constantă în situl de la Pericei, dar și în cel de la Porț/Suplacu de Barcău „Corău”. Numărul mare de astfel de obiecte descoperite (16 fragmente) racordat la suprafața cercetată la Pericei, nu a mai fost întâlnit până în prezent.

Data fiind raritatea lor, literatura de specialitate din România nu le-a acordat o atenție deosebită, iar pentru Transilvania și nord-vestul României am reușit identificarea a două studii care au ca obiect aceste piese, unul dintre ele având în conținut și singura tipologie propusă⁸.

În total, în cele patru campanii de cercetare de la Pericei au fost recoltate 18 linguri, dintre care 16 sunt de tip linguri-biberon. Piesele de la

⁴ E. Lakó, „Raport de cercetare arheologică efectuată la așezarea neolitică de la Zăuan (jud. Sălaj) în 1977”, în *AMP*, II (1978), p. 11-16; Gh. Lazarovici, E. Lakó, „Săpăturile de la Zăuan – campania 1980 și importanța acestor descoperiri pentru neoliticul din nord-vestul României”, în *AMN*, XVIII (1981), p. 16-26.

⁵ Al. V. Matei și colab., „Șantierul arheologic Porț-Corău”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002*, Covasna, 2003, p. 246-248; I. Bejinariu și colab., „Șantierul arheologic Porț-Corău”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2003*, Cluj-Napoca, 2004, p. 245-247.

⁶ H. Pop, S. Băcuet Crișan, D. Băcuet Crișan, „Șantierul arheologic Pericei-Keller tag”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 1999*, Deva, 2000, p. 73-74; S. Băcuet Crișan, D. Băcuet Crișan, „Șantierul arheologic Pericei-Keller tag”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000*, Suceava, 2001, p. 178; S. Băcuet Crișan, H. Pop, D. Băcuet Crișan, „Șantierul arheologic Pericei-Keller Tag”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001*, Buziaș, 2002, p. 230-231; Al. V. Matei și colab., „Șantierul arheologic Pericei-Keller tag”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, Mangalia, 2005, p. 259-262.

⁷ Sanda Băcuet Crișan, *Neoliticul și Eneoliticul timpuriu în Depresiunea Șimleului* [Bibliotheca Brukenthal XXIII], Sibiu, Editura Altip, 2008.

⁸ Z. Kalmar, „Elemente ale culturii Lengyel în nord-vestul României”, în *AMP*, X (1986), p. 60-70.

Pericei (Pl. II-III) sunt asemănătoare celor descoperite la Iclod și Suplacu de Barcău „Corău”.

Din punctul de vedere al locului de descoperire, putem afirma că la Pericei, din cele 16 fragmente recoltate, cinci fragmente au apărut în locuințe și 11 în nivel. Pe ansamblul complexelor, două fragmente au fost recoltate din C68, care dealtfel sunt și cele mai timpurii descoperiri, materialul ceramic asociat fiind analog celui din locuința 7 de la Pericei, iar pe spații mai largi prezintă similitudini prin tipul de pictură și forme la Cluj-Napoca – Piața Unirii, niv II-I⁹. Alte două fragmente provin din complexul 1, locuință aparținând nivelului superior de locuire de la Pericei, descoperiri similare cu nivelul II de la Porț.

Piese cunoscute de la Iclod provin în totalitate dintr-o locuință de tip bordei, într-un număr impresionant pentru astfel de piese – nouă. Cu excepția descoperirilor de la Iclod, Porț/Suplacu de Barcău și Pericei, literatura de specialitate mai amintește descoperiri la Parța, Plăiești, Păuca, Beclean pe Someș etc.¹⁰.

Pe lângă raritatea lor, unul dintre cele mai importante aspecte referitoare la lingurile-biberon este cel al funcționalității.

Similar altor piese speciale, locul de descoperire ar putea da unele indicii despre funcționalitate. Analizând descoperirile din situri în care lingurile-biberon apar în număr extrem de mare, în general în cadrul comunităților aparținând culturii Balaton-Lasinja, este vizibilă apariția lor în diferite structuri. Făcând doar o scurtă trecere în revistă a celor 121 de piese întregi sau fragmente recoltate din situl aparținând unei etape târzii a culturii Lengyel de la Zalaszentbalázs „Szőlőhegy mező”¹¹, se observă că acestea apar în număr mare, atât în locuințe, cât și în gropi menajere. De asemenea, noile cercetări din același punct au ilustrat un număr mare de piese în locuințe și gropi. Enumerăm câteva exemple: din locuința 1 – cinci piese, locuința 2 – șapte piese, locuința 3 – 12 piese, iar din gropi, G2 – 10 piese, G4 – 11 piese etc.¹².

Literatura de specialitate prezintă câteva ipoteze în privința funcționalității acestor tipuri de recipiente, cea mai bine reliefată fiind aceea dedusă dealtfel din forma lor. În trecut, același rol a fost presupus pentru vasele cu tub de scurgere care apar din neolitic până în epoca romană. Printre primele descoperiri de vase cu tub de scurgere se numără vasul hallstattian de la Stupini

⁹ Băcuet Crișan, *Neoliticul*, p. 35.

¹⁰ Kalmar, *Elemente*, p. 63-64 (cu bibliografia).

¹¹ M. Bondár, „The settlement of the Lengyel culture at Zalaszentbalázs- Szőlőhegy mező”, în *Antaeus*, 22 (1995), p. 57, pl. 58/68, 71; 72/182-192.

¹² E. Bánffy, „Early Chalcolithic settlement at Zalaszentbalázs- Szőlőhegy mező”, în *Antaeus*, 22 (1995), p. 80.

denumit chiar biberon, care potrivit autoarei reflectă hrănirea artificială a sugarilor. Împotriva acestei utilizări, făcând referire atât la piesa de la Stupini, cât și la o serie de vase descoperite în contexte eneolitice, se poziționează Dan Monah, care consideră vasele cu tub de scurgere ca servind la libații rituale în cadrul unor ceremonii de cult¹³, fiind total împotriva unei utilizări pediatrice¹⁴. Spre o utilizare în cadrul unor ceremonii rituale se pronunță și Ștefan Cocoș¹⁵, în general pornind de la aceleași descoperiri analizate și de D. Monah. Pentru Zoia Maxim, termenul, susținut de informațiile etnografice, se referă la forma și funcționalitatea presupusă, aceea de alimentare a copiilor¹⁶. Totuși, spre deosebire de piesele analizate de Șt. Cocoș și D. Monah, vase cu tub de scurgere, care păstrează forma de vas, au dimensiuni variabile de la miniaturale până la dimensiuni normale unor vase funcționale, lingurile-biberon se apropie tipologic mai mult de lingurile de lut, din care derivă probabil ca formă. Acest tip de recipient apare în literatura de specialitate din străinătate sub denumirea de polonic, căuc, sau lingură de lut cu mânerul găurit. Dintre piesele ilustrate la D. Monah, doar una ar putea fi considerată lingură-biberon¹⁷. Din cercetările mai vechi de la Suplac „Corău” sunt prezentate șase linguri, din care numai două sunt de tipul biberon, autoarea cercetărilor optând tot pentru o utilizare pediatrică¹⁸.

Pentru descoperirile din aria Balaton-Lasinja, unde aceste piese sunt extrem de bine reprezentate, un sumar al funcționalităților propuse a fost realizat de L. Horváth și K. Simon. Astfel, după unii autori, lingurile de lut cu mâner găurit ar reprezenta ustensile utilizate în metalurgie, alții le consideră lămpi sau sunt văzute ca recipiente speciale pentru băut. După cei doi autori, cel mai probabil funcția este determinată de caracteristicile lor, acelea de lingură, polonic¹⁹.

O opinie interesantă a fost lansată cu privire la câteva descoperiri, este adevărat mai târziu, din cadrul siturilor culturii Funnel Beker de la Cmielow și Złota din Polonia, unde au fost descoperite două piese considerate pipe de

¹³ D. Monah, „Câteva observații asupra vaselor neo-eneolitice cu tub de scurgere”, în *Memoria Antiquitatis*, IV-V (1972-1973), p. 270.

¹⁴ *Ibidem*, p. 272.

¹⁵ Șt. Cocoș, „Vase neo-eneolitice cu tub și semnificația lor”, în *SCIVA*, 1 (1974), p. 128.

¹⁶ Kalmar, *Elemente*, p. 62.

¹⁷ Monah, Câteva observații, fig. 5/3.

¹⁸ D. Ignat, *Grupul cultural neolitic Suplacu de Barcău*, Timișoara, Editura Mirton, 1998, p. 62.

¹⁹ L. Horváth, K. Simon, „Kupferzeitliche Siedlung auf dem Fundort Dobri-Alsó-mező”, în *Zalai Múzeum*, 13 (2004), p. 77.

lut²⁰. Alte piese similare au fost descoperite în Olanda și Germania. O serie de analize efectuate de Koziorowska în anul 1995 a făcut-o pe aceasta să declare că nu sunt unelte utilizate în obținerea cuprului, ci că piesele erau utilizate pentru fumatul unor plante halucinogene²¹. În opinia lui Babel, lingurile de lut, pipele de lut și vasele cu guler întâlnite în cadrul culturii Funnel Beker au putut fi utilizate pentru producția și consumul de opiu, având în vedere faptul că opiul poate fi mâncat sau fumat²². Autorul consideră de altfel că în neolitic, dar și în antichitate, nu erau probleme legate de consumul de halucinogene, conectat de sfera sacră, rituri de trecere sau diverse momente religioase²³.

Referindu-se la linguri, Ian Hodler²⁴ le consideră vase rituale având forma unor polonice din lut.

Făcând un rezumat al tuturor ipotezelor privind funcționalitatea lingurilor-biberon se desprind următoarele: 1. utilizare pediatrică; 2. alimentarea copiilor; 3. unelte utilizate în metalurgie; 4. lămpi; 5. pipe; 6. obiecte cu rol ritual.

Chiar dacă utilizarea pediatrică opune o serie de convingeri referitoare la modul în care erau valorizați copiii în preistorie, dacă într-adevăr se confecționau piese speciale numai pentru copii, nu trebuie totuși eliminată, dat fiind faptul că uneori o unealtă cunoaște mai multe întrebuințări. Totuși, rezultatele analizelor efectuate pe piesele asemănătoare din cultura Funnel Beker pot ridica o serie de semne de întrebare. Pe scurt, din analizele făcute de Koziorowska au fost evidențiate următoarele elemente chimice: aluminiu, calciu, cupru, fier, magneziu, siliciu, zinc și urme de argint, beriliu, staniu etc. Deși nu avem cunoștințe vaste de chimie, nu putem să nu remarcăm faptul că și laptele, pe lângă grăsimi, substanțe azotoase, enzime etc., mai conține și săruri minerale dintre care amintim cloruri, fosfați, citrați, bicarbonat de sodiu, sulfat de sodiu, calciu și în cantități mici metale grele de tipul fierului, cuprului, zincului sau manganului. Divagând puțin de la subiect, dacă am presupune utilizarea lingurilor pentru consumul de lapte, la modul ideal analizele chimice care se realizează pe reziduuri pot să pună în evidență prezența unor acizi grași

²⁰ J. T. Babel, „Srodki psychoaktywne w kulturach megalitycznych Europy srodkowej. Zarys problematyki”, în J. Libera, K. Tunia (ed.), *Idea megalityczna w obrzadku pogrebnyim kultury pucharow lejkowatych*, Lublin-Krakow, 2006, p. 179, fig. 5.

²¹ *Ibidem*, p. 196 (anexa).

²² *Ibidem*, p. 179.

²³ *Ibidem*, p. 194.

²⁴ I. Hodler, „Burials, houses, woman and men in the European Neolithic”, în D. Milles, Ch. Tilley (ed.), *Ideology, power and prehistory*, Cambridge, 1984, p. 61.

de tip acid hexadecanoic și octadecanoic²⁵. Analizele realizate pe o serie de forme ceramice din cultura Bodrogkeresztúr și Boleráz au pus în evidență prezența unei proteine numite caseina, care este deasemenea un indicator al prezenței laptelui în interiorul vasului²⁶.

Este greu de crezut că numărul extrem de mare de piese descoperite în mediu Balaton-Lasinja, și mai ales apariția acestora în locuințe și gropi și nu în contexte speciale, le-ar conferi funcționalitatea de unelte metalurgice. Cu atât mai mult cu cât comunitățile acestei culturi nu sunt recunoscute prin activitate metalurgică deosebită²⁷, prin comparație cu Tiszapolgár sau Bodrogkeresztúr, medii în care dealtfel lingurile-biberon lipsesc, poate cu excepția vasului-biberon de la Ciumești, atribuit culturii Bodrogkeresztúr²⁸.

Până în prezent nu există dovezi că ar fi fost utilizate ca lămpi, iar credibilitatea funcției de polonic dedusă din presupusa atașare la piesă a unui mâner de lemn este mult îngreunată de dimensiunile diverse ale perforației din coadă (unele foarte mici), și chiar de dimensiunile pieselor, existând și linguri cu diametrul de 1,8 cm.

Caracterul ritual al acestor recipiente a fost susținut de o serie de cercetători, fie ca loc de ardere al unor plante halucinogene, fie ca vas de libații. Este adevărat că există unele diferențe fizice între „pipele” descoperite la Cmielow și Złota, acestea având mânerul găurit amplasat spre bază în timp ce la majoritatea lingurilor-biberon este amplasat spre buză.

Ca în multe alte cazuri, locul de descoperire poate aduce un plus de siguranță în determinarea funcției. Din ceea ce am reușit să observăm din literatura de specialitate avută la dispoziție, nu au fost descoperite piese în contexte rituale, ci doar în locuințe sau gropi. Acest fapt ne poate duce la afirmația că indiferent de modul de utilizare, sunt piese cu funcționalitate „casnică”, în activitatea cotidiană.

Un alt aspect care mai poate fi amintit în acest cadru este cel cronologic. În general, se afirmă că lingurile-biberon, alături de alte elemente, sunt influențe ale culturii Lengyel în mediul neolitic târziu și eneolitic din

²⁵ H. Hoekman, T. Parson, S. Duwe, „Elemental Interaction: Stylistic Compositional and Residue Analyses of Cooper Age ceramics on the Great Hungarian Plain”, în *SAS Bulletin* (2006), p. 12-13.

²⁶ O. Craig, J. Chapman, A. Figler, P. Patay, G. Taylor, M. Collins, „Milk jugs and other myths of the Cooper Age of Central Europe”, în *European Journal of Archaeology*, 6/3 (2003), p. 251-265.

²⁷ Bánffy, Early Chalcolithic, p. 184.

²⁸ N. Iercoșan, „Un vas-biberon eneolitic descoperit la Ciumești”, în *Studii și Comunicări. Satu Mare*, V-VI (1981-1982), p. 36.

România²⁹. Printre cele mai timpurii descoperiri de linguri-biberon se pot menționa cele din etapa timpurie a culturii Lengyel³⁰, cum sunt descoperirile de la Zalaszentbalázs „Pusztatető”³¹, iar mai timpurii sunt descoperirile atribuite „culturii Sopot” din situl de la Petrivente³². Deși apar în repertoriul material al culturii Lengyel, nu reprezintă o prezență copleșitoare, dealtfel sunt destul de rare, exceptând etapa târzie a acestei culturi în Transdanubia, devenind numeroase în cadrul culturii Balaton-Lásinja.

Pe teritoriul României, cele mai timpurii piese sunt cele descoperite în situl de la Pericei, provenite din C68, numărul lor crescând în cadrul celui de-al doilea nivel de locuire de la Pericei. La Porț/Suplacu de Barcău „Corău”, lingurile-biberon apar începând cu nivelul II de locuire de tip Suplac, aceasta fiind etapa în care apare și asocierea cu ceramica incizată de tip Turdaș sau Tisza. Pe scurt, deși cele două situri sunt în cea mai mare parte similare, la Porț primul nivel de locuire este mai timpuriu, caracteristicile materialului ceramic indicând legături spre situl de la Zau de Câmpie³³. Cele două situri indică o uniformizare începând cu nivelul superior de la Pericei și nivelul II de la Porț. Apariția materialului turdașan și a celui de tip Tisza impun un orizont Vința C1 pentru debutul locuirii de tip Suplac de la Pericei, aici existând și materiale mai timpurii aparținând grupului Pișcolt, dar și materiale care surprind atât caracteristici Pișcolt cât și Suplac (exemplu locuința nr. 3). În aceste condiții, apariția lingurilor-biberon în nord-vestul României este cronologic similară apariției acestor piese în Transdanubia, la un orizont Vința C1-C2.

Așa cum s-a observat pe parcursul acestui studiu, lingurile-biberon ridică două probleme care nu sunt pe deplin lămurite: funcționalitatea și presupusa apariție sub influența Lengyel. Dacă cea de-a doua problemă așteaptă noi descoperiri și elemente intermediare, prima va putea fi rezolvată doar prin efectuarea unor analize chimice pe piese diverse.

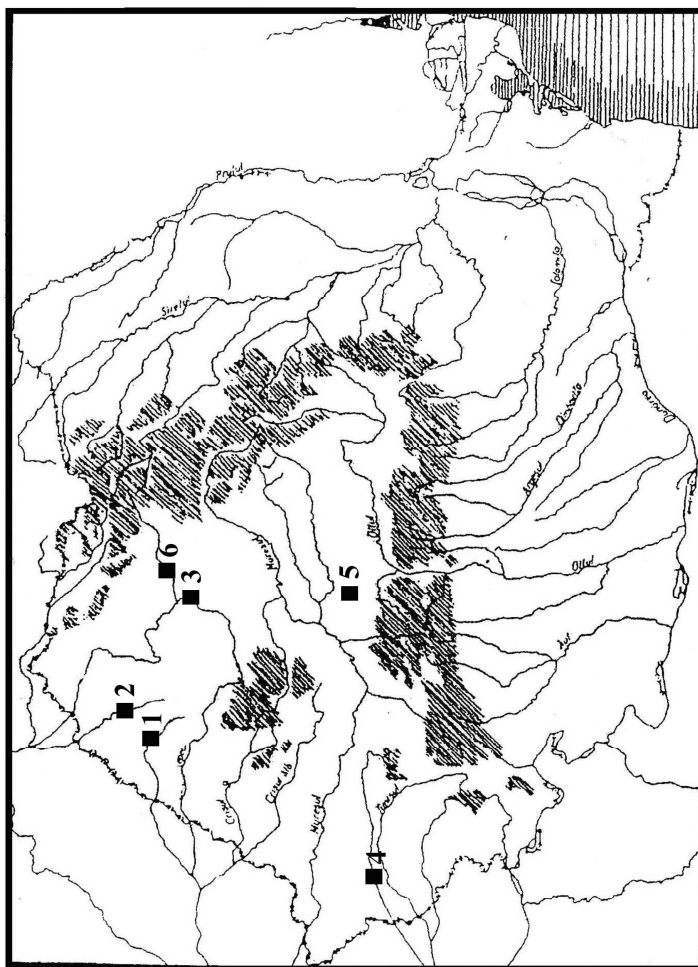
²⁹ Kalmar, Elemente, p. 61-70; Lazarovici, „Vinca, Lengyel and Transylvania”, în *AMN*, 37/1 (2000), p. 10.

³⁰ Horváth, Simon, Kupferzeitliche, p. 71.

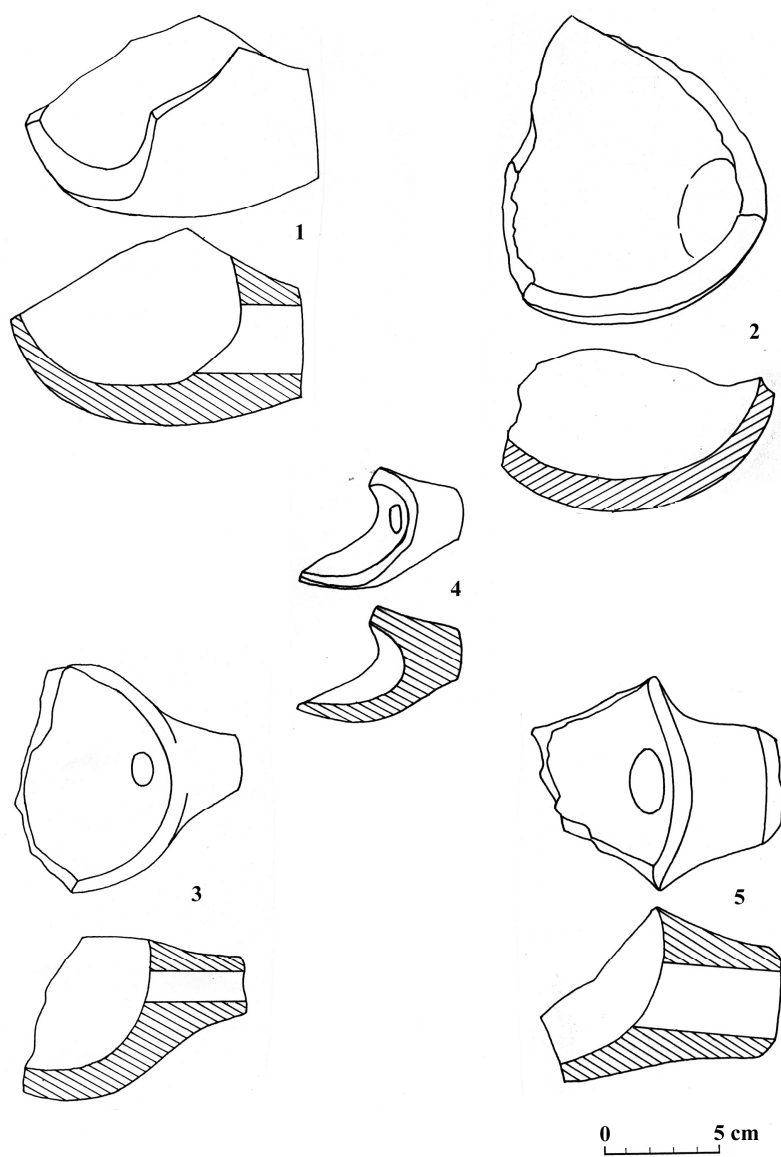
³¹ E. Banffy, „Neolithic and Copper Age Settlement at Hahót and at Zalaszentbalázs – Pusztatető”, în *Antaeus*, 22 (1995), p. 39.

³² N. Kalicz, L. Horváth, „Excavation of Neolithic site at Petrivente (Zala county)”, în *Régészeti Kutatások Magyarországon 2001*, Budapest, 2003, p. 18, fig. 6/7.

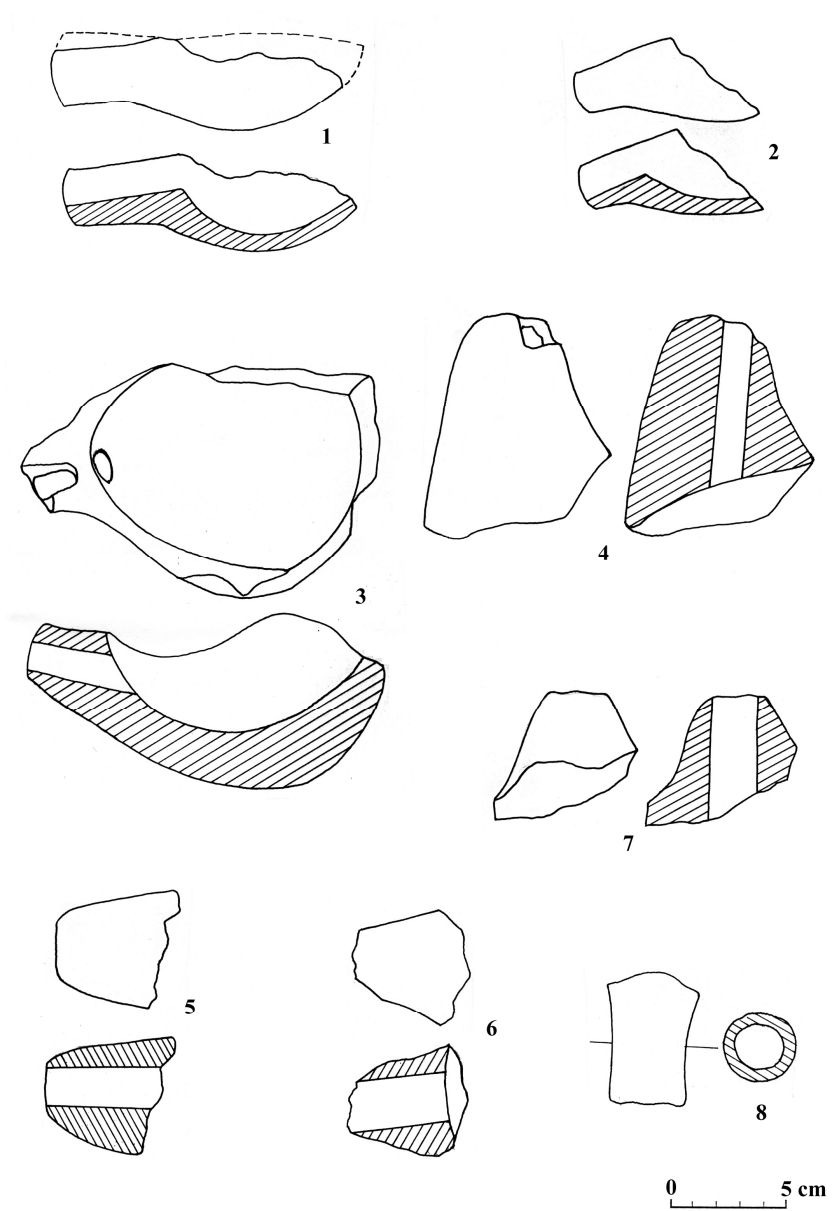
³³ Băcuet Crișan, *Neoliticul*, p. 68.

Pl. I. Situri neolitice din Transilvania în care au fost descoperite linguri-biberon: 1. Porț; 2. Pericei; 3. Iclod; 4. Parța; 5. Păuca; 6. Beclean

Pl. II. Piese descoperite la Pericea „Keller tag” (jud. Sălaj)

Pl. III. Piese descoperite la Pericei „Keller tag” (jud. Sălaj)